

Ключевые слова: словообразование, глагол, аффиксация, префиксация, полуаффиксация, полупрефиксация, аффикс, приставка.

Zayгородnia A. Verbal Prefixation and Semiprefixation of Modern German.

This article is concerned with two types of verbal word building: prefixation and semiprefixation. The great role of these types is obvious – in terms of new verbs, these types are very efficient after stem composition. This article describes elements and models of word building, deals with their functional characteristics. Prefixation and semiprefixation as a kind of affixation are bound morphemes, that is prefixes and semiprefixes, which are before stem, they do not modify their structure but change or specify their meaning. We should recognize semiprefixes, because unlike with prefixes, the scientists cannot agree how to classify this phenomenon, where the words such as prepositions, pronouns and adverbs can be on the one hand particular lexical units with independent meaning, that is elements of composition, and on the other hand they can depend on the initial words, that is to be affixes. Some scientists do not consider affixation as an independent type of word building.

Key words: word building, verb, affixation, prefixation, semiprefixation, affix, prefix, semiprefix.

Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук,
доцентом кафедри німецької філології
Київського національного лінгвістичного університету
Н.Г.Ходаковською

Юлія Лебедь
(Вінниця)

УДК 811.161.2'367

**ФУНКЦІОНУВАННЯ ОBOB'ЯЗКОВИХ ПРИДІЄСЛІВНИХ КОМПОНЕНТІВ
У РЕЧЕННЯХ БЕЗОСОБОВОЇ СТРУКТУРИ**

Стаття присвячена розгляду основних закономірностей обов'язкових придієслівних компонентів формально-синтаксичної структури речення в реченнях безособової структури. У статті розглянуто основні моделі вираження обов'язкових придієслівних компонентів формально-синтаксичної структури речення в реченнях безособової структури: придієслівні безпрійменниково-іменникові обов'язкові компоненти у родовому відмінку; придієслівні безпрійменниково-іменникові обов'язкові компоненти в давальному відмінку; придієслівні безпрійменниково-іменникові обов'язкові компоненти в знахідному відмінку; придієслівні безпрійменниково-іменникові обов'язкові компоненти в орудному відмінку; придієслівні прийменниково-іменникові обов'язкові компоненти в місцевому відмінку. Описано особливості функціонування обов'язкових придієслівних компонентів формально-синтаксичної структури речення в реченнях безособової структури, а також охарактеризовано типове синтаксичне значення обов'язкових придієслівних компонентів формально-синтаксичної структури речення в реченнях безособової структури.

Ключові слова: дієслова релятивної семантики, прислівний компонент, модель вираження, денотат, синтаксичне значення.

Постановка наукової проблеми. Розвиток синтаксичної теорії у напрямку багатоаспектного вивчення структури речення і його складових спонукає виокремленню своєрідного напрямку досліджень, у центрі яких перебуває формально-синтаксична інтерпретація компонентів та структура речення загалом (І.Р. Вихованець, А.П. Грищенко, А.П. Загнітко, Н.В. Гуїванюк, М.Я. Плющ, Н.Л. Іваницька). У наслідок поглибленого вивчення структури простого речення і його компонентів учені чітко виокремлюють три групи формально-синтаксичних компонентів речення: головні компоненти його граматичної основи (підмет, присудок, головний компонент речення односкладної будови), неголовні прислівні компоненти та неголовні компоненти неприслівної залежності. У центрі дослідження вищезазначеного

напрямку перебуває проблематика елементарного речення: обсяг граматичної основи речення, обсяг і межі компонентів речення, які виділяють на формально-синтаксичному рівні членування.

Сучасний багатоаспектний підхід до вивчення синтаксичних одиниць дозволяє проникнути і дослідити структуру мови, а також проаналізувати її розвиток як складної системи.

Використання семантико-синтаксичного і формально-синтаксичного аспектів при дослідженнях реченнєвої структури а також його компонентів значною мірою поглибило теорію про сегментацію речення, зокрема посилило вивчення змістових і формальних критеріїв виокремлення компонентів речення. При цьому центром дослідження стає словосполучення як синтаксична структура, що її утворюють повнозначні слова на основі підрядних зв'язків [2, с. 192].

Достатньо вивченими й описаними є синтагматичні властивості дієслова щодо вияву його здатності номінувати денотати своїм власним фонемним складом. Проблематика статті полягає у визначенні особливостей функціонування обов'язкових придієслівних компонентів формально-синтаксичної структури речення в реченнях безособової структури.

Аналіз останніх джерел і публікацій. У сучасній лінгвістиці саме повнозначне слово стало невід'ємною складовою всіх напрямків і галузей української граматичної науки (К. Городенська, А. Загнітко, Н. Іваницька, І. Вихованець, Н. Гуйванюк, В. Шинкарук, М. Мірченко, С. Єрмоленко, Н. Кухар та ін.).

Мета статті: з'ясувати основні особливості функціонування обов'язкових придієслівних компонентів формально-синтаксичної структури речення в реченнях безособової структури.

Виклад основного матеріалу. Основою утворення обов'язкових придієслівних компонентів формально-синтаксичної структури речення є синсемантичні дієслова. [1]. Обов'язкові придієслівні компоненти формально-синтаксичної структури речення виявляють як формальну, так і семантичну специфіку в реченнях безособової структури. Типовими моделями вираження обов'язкового придієслівного компонента формально-синтаксичної структури речення, утвореного безособовим дієсловом, є: придієслівні безприйменниково-іменникові / займенникові компоненти в родовому відмінку (*не вистачило сили*); придієслівні безприйменниково-іменникові / займенникові компоненти в давальному відмінку (*комусь не спалося*); придієслівні прийменниково-іменникові компоненти в місцевому відмінку (*поталанило в коханні*).

Такі придієслівні обов'язкові компоненти номінують предметні денотати (люде й), що перебувають: у фізичному чи психічному стані (*когось морозить, когось нудить, комусь не віриться*); буттєвому стані (буття / небуття) (*не було когось, не стало чогось, не вистачило чогось, немає когось / чогось*). Із таким значенням можуть функціонувати придієслівні обов'язкові компоненти в давальному відмінку, утворені на базі трьохелементних семантичних єдностей: *комусь належить + зробити щось*. На базі семантичних єдностей зазначеної будови утворюються також придієслівні обов'язкові компоненти, природа яких є процесуально немотивованою: *комусь пощастило; комусь поталанило*. При цьому сильну придієслівну позицію заміщують: обов'язкові прийменниково-іменникові компоненти в орудному відмінку (*пощастило з чоловіком*), обов'язкові прийменниково-іменникові компоненти в місцевому відмінку (*їй пощастило в шлюбі*), обов'язкові інфінітивні компоненти (*їй пощастило завершити роботу*)).

Обов'язковість / факультативність придієслівного компонента в безособових реченнях М.Я. Плющ частково пов'язує із семантикою дієслова, визнаючи, наприклад, компонент в орудному відмінку «факультативним поширювачем предикативного ядра» в реченнях: *Вибуховою хвилею його кинуло в сніг* (Гр. Тютюнник).

Іншу синтаксичну природу виявляють іменникові компоненти в орудному відмінку в безособових реченнях, якщо вони вказують на джерело стану, виражаючи при цьому об'єктну семантику з обставинним значенням способу дії. Сильну позицію для таких обов'язкових компонентів утворюють дієслова: *пахнути (пахне чимось), смердіти (смердить чимось), тхнути (тхне чимось), нести (несе чимось), віяти (віє чимось), тягти (тягне чимось), проймаєти (проймає чимось), обдавати (обдає чимось): Аж теплою хвилею обдало Тоню при згадці про батька* (О. Гончар); *У нічному степу пахне чорноземом і мастилом, нагрітим залізом і гарячим варивом глини* (І. Цюпа).

У безособових реченнях частовживаними є придієслівні обов'язкові компоненти – іменники в давальному відмінку, що виражають предметний денотат (особу-істоту), якому приписується сприйняття стану як наслідок неактивності предметного денотата: *Не хотілося Мотрі сперечатися* (І. Нечуй-Левицький). У двоскладних реченнях такі компоненти трансформуються в підметові (*Мотря не хотіла сперечатись*).

Придієслівний обов'язковий компонент у формі безприйменникового давального функціонує в безособових реченнях, стрижневим компонентом яких є дієслова на -ся, що виражають психічні процеси, які відбуваються поза активністю діяча. Ці дієслівні форми утворюють трьохелементні семантичні єдності «іменник / займенник у давальному відмінку + дієслово на -ся + прийменниково-іменникова словоформа»: *Батькові їй не мріялось про таку зустріч* (З газ.). На відміну від таких уживань, придієслівний обов'язковий компонент у формі безприйменникового іменникового давального в безособових реченнях може виражати особу із властивою їй діяльністю, що реалізується як стан. Пор.: *Вона танцює* (*Вона вміє танцювати*) і *їй не танцюється*.

Продуктивним є функціонування придієслівного обов'язкового компонента в давальному відмінку в позиції особових дієслів у безособовому значенні: *І хочеться тобі кудись їхати в таку хурделицю?* (М. Стельмах). Сильні позиції для таких компонентів утворюють синсемантичні дієслова зі значенням необхідності, можливості (неможливості) дії чи фізичного або психічного стану: *Не моглося їй більше мовчати* (Ю. Збанацький). У безособових реченнях цього типу значення обов'язкового компонента може формально нейтралізуватися, хоча все ж сприймається як завуальоване, невизначене: *В кімнаті не стало чим дихати* (Пор.: *Людя у кімнаті не стало чим дихати*).

Завжди обов'язковими виступають безприйменниково-іменникові / займенникові компоненти в реченнях, утворених безособово-предикативними формами на -но, -то. Як відомо, безособові конструкції з предикативом на -но, -то можуть бути трьох- (*Завдання виконано учнем*) і двохелементними (*завдання виконано*). Абсолютну обов'язковість у таких випадках виявляють безприйменниково-іменникові компоненти в знахідному відмінку, що корелюють із такими ж формами в реченнях особової парадигми (*Завдання виконано* = *Завдання виконали*).

У мовленнєвих реалізаціях синтаксичних структур цього типу є чимало випадків «порушення» зазначеної корелятивності, що виявляється в актуалізації (а отже, посиленій обов'язковості) компонента в орудному відмінку: *Нічне небо було засіяно мерехтливими зорями* (О. Довженко) → *Мерехтливі зорі засіяли нічне небо*; *Осінній сад було рясно встелено жовто-багряними листям* → *Жовто-багряне листя рясно встелило осінній сад*. Обов'язковість придієслівного компонента в орудному відмінку зберігають також структури неозначено-особових речень, що є трансформами особових із обов'язковим компонентом у знахідному відмінку: *Дівчинку було названо Оленкою* → *Дівчинку назвали Оленкою*. Слушним з цього приводу є зауваження М.Я. Плющ щодо специфіки функціонування в системі мови трикомпонентних структур «іменник у знахідному відмінку + форми на -но, -то + іменник в орудному відмінку»: «У прямій опозиції до активних конструкцій перебувають трикомпонентні: *Берег укрито довгими пасмами морської капусти* – *Довгі пасма морської капусти вкрили берег*» [3, с. 138].

Аналіз різностильових зразків із обов'язковими придієслівними компонентами виявив закономірність функціонування таких компонентів, зумовлену стильовими особливостями мови. Однією з таких особливостей є їхнє утворення й функціонування в монологічному мовленні, на відмінку від прямої мови з цільовою зорієнтованістю на конкретику, швидкість сприймання, «дозованість» інформації. Пор., наприклад, мовне втілення однієї й тієї ж самої інформації: (а) *Україна і Росія домовилися проводити узгоджену інформаційну політику з формування позитивного іміджу обох країн* (З газ.) і (б) *Міністр заявив: «Ми домовилися про те, що проведимемо узгоджену інформаційну політику, яка сприятиме формуванню позитивного іміджу України і Росії* (З газ.).

У реченні (а) наявні п'ять прислівних обов'язкових компонентів: придієслівний обов'язковий дієслівний (інфінітивний) компонент (*домовились про що? – проводити*), придієслівний іменниковий компонент у знахідному відмінку (*проводити що? – політику*),

прийменниково-іменниковий компонент в родовому відмінку (*політику яку? – з формування*), приіменниковий іменниковий компонент в родовому відмінку (*формування чого? – іміджу*), прийменниковий безприйменниково-іменниковий компонент у родовому відмінку (*іміджу чого? – (обох) країн*). Отже, у семантичній єдності розширеної структури, інтегрованої в єдине ціле синсемантичним дієсловом *домовитися*, переважають обов'язкові приіменникові компоненти в сильних позиціях, утворених іменниковими словоформами. У реченні (б) цілісна реченнева інформація представлена способом уведення синсемантичних дієслів із залежними від них обов'язковими компонентами іменного типу.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, обов'язкові придієслівні компоненти формально-синтаксичної структури речення у реченнях безособової структури утворюються на базі двохелементних семантичних єдностей (підрядних дієслівних словосполучень) та трьохелементних семантичних єдностей повнозначних слів, інтегрованих синсемантичним дієсловом, і являють собою обмежені та розширені структури закритого чи відкритого типу. Виділення придієслівного обов'язкового компонента та визначення його синтаксичної семантики регулюють такі об'єктивні мовні чинники: облігаторність іменникової словоформи щодо компенсування нею синсемантизму опорного слова-дієслова в семантичних єдностях; лексичне значення дієслова в семантичних єдностях «дієслово + залежне слово»; вплив переносних значень дієслів у ролі опорних словоформ у семантичних єдностях дієслівного типу. Типовою формою вираження обов'язкового придієслівного компонента формально-синтаксичної структури речення є форми іменника в родовому, давальному, орудному, знахідному та місцевому відмінках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іваницька Н. Л. Повнозначне слово в його проекції на денотат: [посібник для аспірантів, магістрантів, науковців-філологів] / Іваницька Н. Л. – Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2007. – 82 с.
2. Курилович Е. Очерки о лингвистике / Е. Курилович. – М. : Изд-во иностр. лит., 1962. – 456 с.
3. Плющ М. Я. Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення / Плющ М. Я. – К. : Вища школа, 1986. – 176 с.

Лебедь Ю. Функционирование обязательных приглагольных компонентов в предложениях безличной структуры.

Статья посвящена рассмотрению основных закономерностей обязательных приглагольных компонентов формально-синтаксической структуры предложения в предложениях безличной структуры. В статье рассмотрены основные модели выражения обязательных приглагольных компонентов формально-синтаксической структуры в предложениях безличной структуры: приглагольные беспредложно-существительные обязательные компоненты в родительном падеже; приглагольные беспредложно-существительные обязательные компоненты в винительном падеже; приглагольные беспредложно-существительные обязательные компоненты в дательном падеже; приглагольные беспредложно-существительные обязательные компоненты в творительном падеже; предложно-существительные обязательные компоненты в предложном падеже. Описаны особенности функционирования этих моделей, а также охарактеризовано синтаксическое значение обязательных приглагольных компонентов формально-синтаксической структуры предложения в предложениях безличной структуры.

Ключевые слова: глаголы релятивной семантики, присловный компонент, модель, денотат, синтаксическое значение.

Lebed Yu. The Functioning of Obligatory Verb Components in the Impersonal Sentence.

The article is devoted to consideration of basic conformities to law of obligatory verb components of formally-syntactic structure of sentence in the impersonal sentence. We consider models of expression of obligatory verb components of formally-syntactic structure of sentence in the impersonal sentence: verb nonprepositional-substantival obligatory components in an genitive case; verb nonprepositional-substantival obligatory components in an accusative case; verb nonprepositional-substantival obligatory components in a genitive case; verb nonprepositional-substantival obligatory components in a dative case; verb nonprepositional-substantival obligatory componenst in an instrumental case. The features of functioning of these models are described, and also the syntactic value of obligatory verb components of formally-syntactic structure of sentence is described.

Key words: relative verbs, word component, model, expression referents, syntactic value.